

УДК 347.469

Т.П. Зубро**МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ
АЛЬТЕРНАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ
СПОРІВ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню запровадження медіації як способу альтернативного врегулювання спорів в країнах Європейського Союзу. Визначено поняття, принципи, а також переваги та недоліки медіації як одного з прогресивних способів врегулювання спорів. В статті проаналізовані правові акти та сформульовані окремі завдання щодо розвитку та впровадженні медіації в європейському просторі.

Ключові слова: альтернативне врегулювання спорів, посередництво, медіація, медіатор, Європейський Союз (ЄС).

Аннотация. Статья посвящена исследованию внедрения медиации как способа альтернативного урегулирования споров в странах Европейского Союза. Определено понятие, принципы, а также преимущества и недостатки медиации как одного из прогрессивных способов урегулирования споров. В статье проанализированы правовые акты и сформулированы отдельные задачи по развитию и внедрению медиации в европейском пространстве.

Ключевые слова: альтернативное урегулирование споров, посредничество, медиация, медиатор, Европейский Союз (ЕС).

Abstract. The article deals with establishment of mediation as a form of alternative dispute resolution in EU member countries. It defines the concept, principles, and the advantages and disadvantages of mediation as one of the most progressive methods of resolving disputes. The article analyzes the legal acts and formulates objectives for development and implementation of mediation in the European Union.

Key words: Alternative Dispute Resolution, mediation, mediator, European Union (EU).

Протириччя, конфлікти і спори, що є невід’ємною складовою людського буття, існують з часів існування людства. Кожна людина має власні інтереси і потреби, які постійно виникають в залежності від різних факторів, характеру людини чи обставин. Однак реальність є такою, що протягом свого життя людина зіштовхується з потребами чи інтересами іншої людини або людей, і між ними виникають конфлікти. Суперечки і спори супроводжують нас щодня, вони зароджуються у різних сферах нашого життя і можуть виникнути між партнерами у бізнесі, між родичами, між роботодавцями і робітниками і т.д.

Конфлікти можуть мати економічне, соціально-побутове, релігійне чи будь-яке інше підґрунтя. У зв’язку з тим, що суперечок і спорів не можливо уникнути, необхідно навчитися їх ефективно вирішувати. У правовій площині існують два основні напрямки: вирішення спору в судових інстанціях або за допомогою способів альтернативного врегулювання спорів.

Європейський Союз активно підтримує способи альтернативного врегулювання спорів (ADR – з англ. Alternative Dispute Resolution). В цілому концепцію альтернативного вирішення спорів можна визначити як сукупність прийомів і способів вирішення спорів між учасниками без звернення до системи судочинства. Прийнято виділяти такі основні методи альтернативного врегулювання спорів: переговори, медіація – посередництво, консиліація (узгоджувальне примирення), третейський суд (арбітраж).

Універсальним способом, який динамічно розвивається в Європі і відповідає викликам сучасного світу, є медіація. Пройшовши еволюційний шлях, медіація поступово сформувалася у такий спосіб подолання протиріч, конфліктів і спорів, який наділяє учасників відносин можливостями і впливом, дозволяє їм реалізувати власні потреби і, що важливо в медіації, не за рахунок опонента, а надавши сторонам спору однакові можливості для реалізації власних прав і інтересів. Медіація – це спосіб вирішення спору через переговори за участю посередника-медіатора, оминаючи судові інстанції, спосіб, який надає змогу досягнути домовленостей на основі згоди сторін і консенсусу. А завдання медіатора, як нейтральної особи, полягає в тому, щоб сторони, які добровільно беруть участь у процедурі медіації, знайшли взаємоприйнятне рішення, яке б відображало їх інтереси і потреби. У випадку досягнення результату в медіації немає ані переможців, ані переможених, виграють обидві сторони, залучені в конфлікт.

Відповідно до статистичних даних Сполучені Штати Америки і країни англосаксонської правової системи випереджають інші держави у кількості суперечок, які вдається вирішити поза судом. В США способи альтернативного врегулювання спорів розвиваються з початку минулого сторіччя, а з 80-х років XX ст. вони прийшли і в Європу. Використання медіації, насамперед, відносяться до сфери тих конфліктів, в яких важливі не тільки питання врегулювання майнових чи ділових відносин, але які включають і аспекти міжособистісних стосунків, збереження яких важливе для врегулювання спору. Великобританія має великі традиції у вирішенні національних і міжнародних спорів із залученням міжнародних арбітражних судів. А за допомогою посередництва – медіації зокрема – намагаються вирішувати конфлікти, пов'язані з проведенням маршів у Північній Ірландії [3], де посередництво є чи не єдиним виходом у вирішенні конфліктів, найчастіше ірраціональних і емоційних, коли сторони навіть не зацікавлені у розв'язанні проблеми. У цьому випадку посередником може бути особа, яка викликає довіру і повагу двох сторін, і допоможе у налагодженні діалогу.

Протягом кількох останніх десятиріч практика застосування медіації активно розвивається у Фінляндії. Найчастіше інститут посередництва застосовується при врегулюванні цивільних і родинних спорів, а однією з відносно нових сфер, де медіації активно використовуються, є сфера вирішення конфліктів, які виникають в навчальних закладах країни, зокрема в школах. Щодо застосування медіації у сфері кримінального права Фінляндії, то її найчастіше результативно використовують у випадку дрібних злочинів, скоєних молодими людьми. Відповідно до фінського законодавства з 1997

року досягнення угоди між сторонами справи стало однією з підстав для відмови в пред'явленні обвинувачення або для відмови від призначення покарання [2, ст. 28].

Однією з головних причин розвитку способів альтернативного врегулювання спорів стало збільшення навантаження на судову систему європейських країн. Незважаючи на те, що в більшості країн Європи існує верховенство правосуддя, судовий процес і винесення судового рішення потребує фінансових витрат, до того ж суди перевантажені і процеси тривають місяцями і роками. А ще одним з факторів, який впливає на те, що сторони конфлікту обирають позасудову процедуру вирішення спору, є те, що досить часто з огляду на зміст, природу і складність спору, а потім і судового розгляду, судді іноді не мають змоги ретельно розглянути справу і дійти до суті конфлікту.

Процес медіації, як і будь-який інший процес, має свої правила, хоч він і не такий формалізований як судовий процес. Він складається з низки послідовних етапів, через які сторони повинні поступово проходити, щоб домогтися позитивного результату і укласти угоду. Кожен етап має свою власну мету і завдання.

У Європі впровадження медіації розпочалося ще на початку 80-х років минулого сторіччя. В правовому полі держав – членів Європейського Союзу – цей процес розвивається по-різному і знаходиться на різних етапах розвитку. Є держави з комплексно відпрацьованим законодавством і процесуальними нормами. В інших країнах законодавчі органи менше уваги приділяють цьому питанню. Але є країни, в яких медіація має традиції в правовій культурі.

Переваг у медіації набагато більше, ніж недоліків. Ефективність і швидкість полягає в тому, що домовленості, досягнуті сторонами в процесі проведення медіації, виконуються набагато частіше, ніж судові рішення, і при бажанні суперечку можна врегулювати іноді і за кілька годин чи кілька днів, у гіршому випадку за кілька місяців, на відміну від судового процесу, який може тривати іноді роками.

Використання процедури медіації вимагає набагато менших фінансових вкладень, ніж судові витрати. До того ж суд важко виграти без допомоги висококваліфікованих юристів, які теж коштують не малих коштів. У разі примирення у ході медіації ділові відносини між сторонами конфлікту зберігаються, а інколи навіть стають міцнішими. Ще одним плюсом є те, що сторони в ході медіації і переговорів за допомогою посередника знаходять вихід із конфліктної ситуації самостійно, на відміну від судового розгляду, де рішення приймається судом. Це дозволяє задовольнити дійсні інтереси сторін конфлікту. Існує навіть радикальний погляд, що судова система, вирішуючи спір, привласнює його собі, і в ході судового процесу сторони обмежені у своїх можливостях, а в процесі медіації сторони за допомогою медіатора самі вирішують свою проблему.

Процес медіації характеризується конфіденційністю, адже інформація, яку сторони спору отримують одна від одної, залишається між ними і медіатором. Сторона може відкрити інформацію про те, що відбувалося на процесі, лише зі згоди посередника та іншої сторони. До того ж є можливість вибрати такого посередника, який буде не тільки кваліфікованим у питанні врегулювання спору, але викликати

довіру з боку конфліктуючих сторін, що позитивно вплине як на процес медіації, так і на її результат. Відсутність формалізованих процесуальних процедур і судової атрибутики створює психологічно комфортні умови для учасників, атмосферу довіри, співпраці і позитивно впливає на процес урегулювання спору. У процесі медіації можуть обговорюватися будь-які питання, які мають відношення до конфлікту, і які сторони вважають важливими, тому цей процес достатньо гнучкий. Досвідчений посередник у процесі може виявити приховані фактори і моменти непорозуміння і розв'язати їх. Тому одним із завдань медіатора «якраз є повернення від інтерпретації до фактів і створення єдиного інформаційного поля, в якому сторони можуть конструктивно працювати, тобто не з'ясовувати, хто правий, хто винен, а що можна зробити в ситуації, яка склалася, щоб прийти до взаємовигідного вирішення проблеми» [1]. Якщо у сторін є бажання розв'язати конфлікт, то ймовірність успішного вирішення за допомогою медіації достатньо висока. В літературі вказується, що у 70–80 % випадків урегулювання спору за допомогою медіації результатом стають довгострокові домовленості, які влаштовують обидві сторони. Медіація – добровільна процедура. Хоча посередник докладе всіх зусиль, щоб допомогти сторонам вирішити суперечку, однак сторони не зобов'язані обов'язково досягати угоди. Будь-яка зі сторін, залучена в процес, в будь-який момент може зупинити посередництво шляхом подання відповідної заяви. Адже одним з основних принципів медіації є самовизначення сторін.

Незважаючи на різні історичні і культурні традиції, процедура медіації в європейських країнах досить уніфікована. Зазвичай порядок проведення медіації складається з декількох етапів. Насамперед, сторони укладають угоду про застосування медіації, в якій домовляються спробувати врегулювати спір у рамках медіації. Угоду про застосування медіації сторони можуть укласти, спираючись на існуючі зразки типових угод про медіацію, як до, так і після виникнення спору між ними. Далі сторони обирають медіатора. Щоб полегшити сторонам вибір, в багатьох європейських країнах профільні організації на своїх сайтах розмішують списки медіаторів з даними про їхній досвід й спеціалізацію. У разі успішної медіації досягнуті сторонами домовленості, як правило, закріплюються у письмовій угоді.

Що ж до мінусів медіації, то потрібно зауважити, що цей метод посередництва не є широко затребуваний, тому що, як правило, населення в деяких країнах Європейського Союзу мало обізнане з процесом медіації. Відносна новизна цього правового інструменту призводить до того, що посередники-медіатори мають поки що невеликі навички і замалу практику.

Сфера застосування медіації не обмежується певним видом конфліктів, її проведення, по суті, можливе у будь-яких спорах. Як спосіб альтернативного врегулювання спорів медіація може застосовуватися у різних галузях європейського права. Вона може бути використана, в першу чергу, у врегулюванні суперечок, суть яких регламентується диспозитивними нормами права. Найчастіше сферою дії нормативних актів щодо медіації є цивільне право, сімейне право, фінансове і торгове право, екологічне право, трудове право. Медіація також часто застосовується у

вирішенні корпоративних спорів. Запровадження медіації у кримінальному праві країн Європейського Союзу – специфічний напрямок, в якому виникає багато протиріч і який стикається зі значною кількістю проблем. Адже деякі принципи медіації вступають у протиріччя з системою правосуддя і процесуальними нормами, такими як захист законних прав і інтересів постраждалої сторони, або ж конфіденційність чи нейтральність медіатора. А ще дослідники з Фінляндії, де медіація є розповсюдженим способом вирішення спорів, говорять про існування певних меж у застосуванні медіації в кримінальному праві. Критикують медіацію за те, що «її прихильники занадто легко забувають економічні, політичні та символічні функції криміналізації та правозастосовної практики. Вважається, що медіацію складно поєднати з таким суспільним розвитком, який підкреслює значущість індивідуума і принижує значущість колективу» [2, ст. 16–17]. А це в свою чергу знижує рівень контролю з боку суспільства і погіршує криміногенну ситуацію. Не приділяється належна увага таким явищам, як бездомність, безробіття, нерівноправність, а підхід, що всі члени суспільства сповідують однакові цінності, а метою спільноти є мирне співіснування, не витримує критики. Автори також вказують на проблематичність застосування медіації для врегулювання конфліктів, пов'язаних з насильством у родині. Адже коли одна особа використовує владу і силу, то важко знайти компроміс і укласти мирову угоду, яка б дотримувалася між сторонам конфлікту, без тиску з боку сильнішої сторони [2, ст. 16–17].

В багатьох країнах Європейського Союзу вже існують професійні об'єднання та асоціації медіаторів, людей які виступають у ролі посередників у вирішенні того чи іншого спору. Це створює умови для формування європейської узгодженої політики подальшого розвитку інституту медіації і створення такого механізму регулювання діяльності, який би дозволив одночасно уникати надмірної участі держави, але й не втратити можливість контролювати якість наданих послуг з медіації. Зазвичай країни законодавством встановлюють, хто і за яких умов може виконувати функцію медіатора. Наприклад, у Словацькій Республіці міністерство юстиції веде реєстр медіаторів, центрів медіації і інституцій, які готують людей цієї кваліфікації. Відповідно до Закону «Про медіацію», який діє в Словаччині з 2004 року, міністерство юстиції запише до реєстру медіаторів особу, яка повинна відповідати певним вимогам. Вона має бути дієздатною у повному обсязі, мати бездоганну репутацію, отримати вищу освіту в Словацькій Республіці або мати диплом вищого навчального закладу іншої країни, який визнаний в Словаччині, а також сертифікат про успішне закінчення спеціальних курсів навчання за програмою підготовки медіаторів [6].

Асоціації медіаторів в Європі мають і свої кодекси, відповідно до яких посередники б мали виконувати свою роботу. Зокрема словацькі медіатори керуються наступними принципами: не підключаються до спору, який вже вирішується за допомогою медіації і його веде інший медіатор; публічно не піддають критиці діяльність інших медіаторів і не критикують домовленості і результати роботи інших посередників; презентуються якісно виконаною працею; рекламуючи і шукаючи клієнтів, медіатор повинен надавати правдиву інформацію про себе і про результати

своєї діяльності; повинен постійно вдосконалювати свої знання і навички; завжди повинен ретельно зважити свої професійні якості і знання перед початком вирішення конкретного спору, якщо його практичні навички чи освіта не пов'язані зі сферою конкретного конфлікту; медіатор може свій досвід у повній мірі використовувати і ділитися тим в різних професійних об'єднаннях, союзах і асоціаціях медіаторів з метою покращення результатів медіації і підвищення кваліфікації медіаторів [4].

Європейський Союз і Рада Європи у своїх рекомендаціях орієнтує країни-члени працювати в напрямку розвитку альтернативних способів врегулювання спорів. До 2011 року усі держави-члени ЄС зобов'язані були впровадити закони, нормативні акти і адміністративні положення, необхідні для виконання положень Директиви Європейського парламенту «Про деякі аспекти медіації в цивільних і господарських спорах» від 21.05.2008 (далі - Директива). Директива для всіх європейських країн стала своєрідним каталізатором і орієнтиром процесу формування правової бази інституту медіації.

Директива містить п'ять основних засад:

– Зобов'язує кожну країну – члена ЄС забезпечити професійну підготовку медіаторів і високу якість процесу медіації.

– Надає кожному судді право закликати сторони конфлікту спочатку спробувати для вирішення спору використати медіацію, якщо природа конфлікту це дозволяє.

– Постановляє, що домовленості досягнуті, в ході медіації, підлягають виконанню, якщо обидві сторони спору з цим погоджуються і про це попросять. Це може бути оформлено у вигляді ухвали суду чи нотаріального посвідчення.

– Забезпечує, що медіація здійснюється в атмосфері конфіденційності. Постановляє, якщо між сторонами, які вже пройшли шляхом медіації, виникне в майбутньому спір і його вирішуватиме суд, то медіатора не можна примусити давати свідчення в суді щодо фактів, про які він дізнався в процесі попередньої медіації.

– Гарантує, що сторони не втратять можливість звернутися до судових інстанцій в результаті того, що витратили час на медіацію – дія процесуальних строків під час медіації призупиняється [5].

Директива Європарламенту щодо медіації стосується і міжнародних спорів в цивільних і торгових відносинах. Головною метою цього правового інструменту є стимулювання щодо використання посередництва в європейських країнах. Тому і одним з ключових положень Директиви, важливих для подальшого розвитку медіації, є визнання високої соціальної значущості цього способу вирішення спорів.

Закріплення медіації в правовій культурі країн Європи – це серйозний крок у розбудові громадянського суспільства. Медіація сприяє вихованню усвідомлення і прийняття громадянами відповідальності за делеговані їм державою повноваження. У пункті 6 преамбули Директиви говориться, що існує велика ймовірність того, що домовленості, досягнуті за допомогою медіації, будуть виконуватися добровільно, а також збільшуються шанси для забезпечення і збереження дружніх і стійких відносин між сторонами, які мали спір і вирішили його за допомогою медіації результативно. У пункті 1 статті 4 Директиви ЄС відзначено, що держави – члени Європейського

Союзу повинні всіма способами, які вважатимуть за потрібне, сприяти розробці та дотриманню добровільних кодексів поведінки медіаторів і організацій, які надають послуги медіації, а також розвивати інші ефективні механізми контролю якості у сфері надання послуг медіації.

Країни ЄС швидко просуваються вперед у розвитку досліджень і навчання в області способів альтернативного врегулювання спорів. У кінцевому підсумку це призведе до їх впровадження та ефективного застосування в широкому діапазоні ситуацій.

Відсутність у деяких країнах ЄС розвинутих традицій посередництва, недостатня кількість фахівців, здатних ефективно працювати в цій сфері, є чинниками, які стримують застосування та розвиток альтернативних способів урегулювання спорів. Незважаючи на це, потреба в подоланні спорів поза судовою системою ще ніколи не була настільки актуальною, як на даний момент. Тож для розповсюдження медіації одним з головних заходів є подальше формування правової бази і інституціоналізація цього способу вирішення спорів.

Як і раніше, найважливішими завданнями розвитку та впровадження медіації в країнах Європейського союзу є:

- подальша популяризація ідеї медіації і необхідність суттєво підвищувати рівень інформованості про її можливості як серед громадськості, так і серед тих категорій осіб, які можуть пропонувати вирішувати справи за допомогою цього інституту примирення (судді, прокурори, поліція);

- потреба вдосконалення законодавства, яке регулює процес урегулювання спорів альтернативними методами;

- формування практики врегулювання спорів з використанням медіації;

- розвиток і створення мережі взаємодії і співпраці між офіційними органами, як на місцевому, так і на загальноєвропейському рівні, а також організаційних форм діяльності і професійних об'єднань медіаторів.

У цілому ж можна з упевненістю констатувати, що незважаючи на деяку недовіру до медіації, вона добре працює в сучасних умовах, може успішно застосовуватися у вирішенні протиріч і конфліктів у різноманітних галузях права. Медіація є необхідною складовою розвитку демократичного громадянського суспільства і одним з ефективних способів забезпечення законних прав громадян.

Література

1. Иванова Е.Н. Медиация на поле брани / Е.Н. Иванова // Третейский суд. – 2000. – №2. Режим доступа: <http://www.arbitrage.spb.ru/jts/2000/2/art09.html>;
2. Кортелайнен С. Медиация – альтернативный выбор / С. Кортелайнен, Р. Койстинен. – Joensuu. – 2012;
3. Нельсон Р. Мировые достижения в области разрешения конфликтов / Р. Нельсон // Третейский суд. – 2000. – №6. Режим доступа: <http://www.arbitrage.spb.ru/jts/2000/6/art07.html>;
4. Eticko kydex mediatora. Режим доступа: <http://www.komoramediatorov.sk/kodex.html>;
5. Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2008/52/ES z 21. mája 2008 o určitých aspektoch mediácie v občianskych a obchodných veciach. Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32008L0052;SK:NOT>;
6. Zbkon 420/2004 Z.z. SR o mediácii a o doplnení niektorých zbkonom z 25. júna 2004. – Режим доступа: <http://www.vyvlastnenie.sk/predpisy/zakon-o-mediacii/>